

Ὁ δυναμικὸς χαρακτήρας τῆς ἀσκητικῆς ζωῆς στὴν ἀνθρωπολογία τοῦ Εὐαγρίου Ποντικοῦ*

Γεωργίου Σταυρόπουλου-Γιουσπάσογλου**

Τὸ βιβλίο τοῦ Giovanni Cataldo μετὶ τίτλο: *Vita come tensione nell'antropologia di Evagrio Pontico* (Ἡ ζωὴ ὡς τάση στὴν ἀνθρωπολογία τοῦ Εὐαγρίου Ποντικοῦ) ἀποτελεῖ μία πολὺ ἐνδιαφέρουσα καὶ ἀξιόλογη μελέτη ποὺ ρίχνει φῶς σὲ σημαντικὲς καὶ ἴσως κάπως παραμελημένες πτυχὲς καὶ ὄψεις τῆς μυστικῆς διδασκαλίας τοῦ Εὐαγρίου Ποντικοῦ. Ἡ μελέτη τοῦ Cataldo συμβάλλει στὸ νὰ γνωρίσει ὁ ἀναγνώστης, εἰδικὸς ἢ μὴ, κάτι ἀπὸ τὸν ἐξόχως δυναμικὸ χαρακτήρα μιᾶς μυστικῆς θεολογίας καὶ ἐμπειρίας, ἡ ὁποία μετὰ ἀπὸ τὴν παρέλευση τόσων αἰώνων παραμένει ἐλκυστικὴ ἀκριβῶς λόγω τῆς σπάνιας βιωματικῆς ἔντασης ποὺ κρύβει μέσα της. Τὸ βιβλίο αὐτὸ περιλαμβάνεται σήμερα στὴ γνωστὴ καὶ ἰδιαίτερα καλαίσθητη σειρά «*Analecta Nicolaiana*». Πρόκειται γιὰ τὴ δημοσίευση τῆς διδακτορικῆς διατριβῆς τοῦ συγγραφέα, ἡ ὁποία ἐκπονήθηκε στὸ Ἰνστιτοῦτο Πατερικῆς Θεολογίας τοῦ Ἁγίου Νικολάου στὸ Μπάρι τῆς Ἰταλίας. Ἡ μελέτη εἶναι μικρῆς σχετικὰ ἔκτασης, 231 σελίδων, καὶ ἡ γλῶσσα της εἶναι ἡ ἰταλική, ἀλλὰ καὶ ἡ ἑλληνικὴ τῆς ὕστερης ἀρχαιότητος ὅσον ἀφορᾷ τὸ ὕλικὸ τῶν πηγῶν, εὐαγριανικῶν καὶ ἐν γένει πατερικῶν. Ἡ ἐν λόγω ἐρευνητικὴ ἐργασία τοῦ Cataldo διαρθρώνεται σὲ πέντε κεφάλαια. Στὸ πρῶτο ὁ συγγραφέας παρουσιάζει τὰ κύρια βιογραφικὰ καὶ ἐργογραφικὰ δεδομένα τοῦ Εὐαγρίου Ποντικοῦ. Στὸ δεῦτερο παρουσιάζει τὸ ἱστορικὸ πλαίσιο στὸ ὁποῖο κινήθηκε ὁ

* Τὸ παρὸν ἄρθρο ἀποτελεῖ ἐπεξεργασμένη μορφή ὁμιλίας μας ποὺ εἶχε γίνει στὸ «Ἰνστιτοῦτο Ἀρέθας» στὸ πλαίσιο τῆς παρουσίας τοῦ βιβλίου τοῦ Giovanni Cataldo μετὶ τίτλο: *Vita come tensione nell'antropologia di Evagrio Pontico*, *Analecta Nicolaiana* 3, Bari Ecumenica Editrice, Bari 2007.

** Ὁ Γεώργιος Σταυρόπουλος-Γιουσπάσογλου εἶναι Ἐπίκουρος Καθηγητὴς τοῦ Τμήματος Θεολογίας τοῦ Ἐθνικοῦ καὶ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

Ευάγριος ως άσκητής τῆς αἰγυπτιακῆς ἐρήμου, τὴν ἐμπλοκὴ τοῦ στὴν ὠριγενιστικῆ ἔριδα καὶ τὴ σχέση τοῦ μετὴν ἑλληνικὴ φιλοσοφία. Στὸ τρίτο ἀνιχνεύονται οἱ μεταφυσικὲς καὶ γνωσιολογικὲς προϋποθέσεις τῆς εὐαγγελιστικῆς ἀνθρωπολογίας, ἡ καίριας σημασίας ἀπάθεια ὡς ἔκφραση πνευματικῆς ἐλευθερίας καὶ ἡ γνώση ὡς ἀτραπὸς ποῦ ὁδηγεῖ τὸν νοῦ στὴ βασιλεία τοῦ Θεοῦ. Στὸ τέταρτο κεφάλαιο ἐρμηνεύεται ἡ «εὐτονία» ὡς θεμελιώδης ἄξονας τῆς πνευματικῆς ἀνέλιξης καὶ προκοπῆς τοῦ ἀσκητῆ, καθὼς καὶ τὸ ἀντίπαλό της δέος, δηλαδὴ ἡ ἀκηδία. Στὸ πέμπτο κεφάλαιο περιγράφεται ἡ σχέση τοῦ ἀσκητῆ μετὴν πραγματικότητα ποῦ τὸν περιβάλλει: ἡ ἔρημος, οἱ πειρασμοὶ τῶν παθῶν καὶ οἱ δαιμονικὲς ὑποβολὲς καὶ ἐπιβουλές. Γίνεται ἐπίσης ἀναφορὰ στὸ μικρὸ κελλί τῆς μοναχικῆς ἐγκαταβίωσης καὶ στὴ μεγάλη ἀπελευθερωτικὴ δύναμη τῆς προσευχῆς. Ἡ μελέτη ὀλοκληρώνεται μετὰ τὰ πορίσματα τοῦ συγγραφέα, τὸ βιβλιογραφικὸ σημεῖωμα πηγῶν καὶ βοηθημάτων καὶ τὰ εὐρητήρια ὀνομάτων, θεμάτων καὶ βιβλικῶν χωρίων. Καὶ ἐνῶ ἔχουμε νὰ κάνουμε μετὰ μία ἐπιστημονικὴ ἐργασία ποῦ διαθέτει ὅλα τὰ τυπικὰ χαρακτηριστικὰ μιᾶς ἐπιμελημένης διδακτορικῆς διατριβῆς, ὡστόσο αὐτὴ δὲν ἀπευθύνεται ἀποκλειστικὰ σὲ εἰδικούς, ἀλλὰ μπορεῖ νὰ συγκινήσει ἕνα εὐρύτερο κοινὸ, ἐπειδὴ ὁ Cataldo πιστεύει εἰλικρινὰ καὶ ἔχει τὴν ἰκανότητα νὰ πείσει τὸν ἀναγνώστη τοῦ ὅτι ὁ Ευάγριος δὲν ἀντιπροσωπεύει ἕναν παρωχημένο πνευματικὸ κόσμο, ἕνα ἰδιότυπο θρησκευτικὸ φαινόμενο μιᾶς μακρινῆς ἱστορικῆς περιόδου, τὸ ὁποῖο μπορεῖ νὰ κεντρίσει τὸ ἐνδιαφέρον μόνον ἀνθρώπων τῆς μικρῆς ἐπιστημονικῆς κοινότητος. Ὁ διευθυντὴς τοῦ Ἰνστιτούτου Πατερικῆς Θεολογίας τοῦ Ἁγίου Νικολάου στὸ Μπάρι Rosario Scognamiglio θέτει στὸν Πρόλογο τῆς μελέτης τὸν σχετικὸ προβληματισμό: ποιά μπορεῖ νὰ εἶναι σήμερα γιὰ ἐμᾶς ἡ σημασία ἐνὸς ἀσκητικοῦ συγγραφέα, ὅπως ὁ Ευάγριος, ποῦ ἔζησε τὸν τέταρτο αἰῶνα στὴν αἰγυπτιακὴ ἔρημο;¹ Ὁ συγγραφέας Giovanni Cataldo ὑπογραμμίζει στὴν «Εἰσαγωγὴ» τοῦ πονήματός του ὅτι δύσκολα περιμένει ὁ ἀναγνώστης τῆς δικῆς μας ἐποχῆς νὰ ἀνακαλύψει στὸν

1. Βλ. R. Scognamiglio, "Prefazione", στό: G. Cataldo, *Vita come tensione nell'antropologia di Evagrio*, Analecta Nicolaiana 3, Ecumenica Editrice, Bari 2007, σ. 11: "In che senso e in quale misura noi, uomini del Duomila, laici o religiosi, credenti o atei, potremmo considerare Evagrio Pontico come un uomo dei nostri tempi? Come tentare una sintonia, un rapporto di affinità spirituale con questo monaco che vissuto nel IV secolo d.C., si stabilì nel deserto egiziano di Celle per vivere il proprio cammino ascetico?...".

Ευάγριο Ποντικό κάτι πού θά τόν βοηθήσει νά προχωρήσει σέ βαθύτερη κατανόηση τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς καί τοῦ ἑαυτοῦ του². Ἡ γενικευμένη καί διάχυτη αὐτή ὑποτίμηση τῶν πνευματικῶν μορφωμάτων, ὅπως ἡ ἀσκητική σκέψη καί ἐμπειρία τοῦ Ευάγριου, ὀφείλεται κατὰ τὸν Cataldo στήν καθαρὰ ἀνθρωποκεντρικὴ βιοθεωρητικὴ προοπτικὴ τῆς ποτισμένης ἀπὸ τὸν οὐμανισμό νεωτερικῆς συνείδησης, στήν ὁποία ὁ Θεὸς δὲν σχετίζεται πιά μὲ τὴν καθημερινότητά μας καί μοιάζει «ἐξορισμένος στὸν οὐρανό», ὁλότελα ἀπόμακρος ἀπὸ τὴ γῆ τῶν ἀνθρώπων³. Ὁ Ευάγριος ὁμως εἶναι μάρτυρας μιᾶς θεοκεντρικῆς ἐμπειρίας, στήν ὁποία ὁ Θεὸς εἶναι παρὼν στὶς ζωές μας καί ἡ μέθεξι σὲ αὐτὸν συνιστᾷ τὸν σκοπὸ τῆς ζωῆς ὄλων τῶν χριστιανῶν, ἀσκητῶν ἢ μὴ. Καί τοῦτο διότι, σύμφωνα μὲ τὴ μαρτυρία πού κομίζει ὁ Ευάγριος, ἡ νοσταλγία τοῦ Θεοῦ κρύβεται σὲ κάθε ἀνθρώπινο πλάσμα, τὸ ὁποῖο βρῖσκει τὴν αὐθεντικὴ πλήρωσή του ἐπιστρέφοντας στήν ἀρχετυπικὴ του ἀλήθεια, στὸν Θεό⁴. Ἡ ἐναγώνια αὐτὴ τάση ἐπιστροφῆς στὸν Δημιουργὸ διαπνέει τὶς σελίδες τοῦ μεγάλου ἀσκητικοῦ συγγραφέα Ευάγριου καί ἀποτελεῖ τὸ πλεόν ἐπιτακτικὸ αἶτημα τῆς ζωῆς του, καθιστώντας ἐπίκαιρη τὴ θεολόγησή του γιὰ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους κάθε ἐποχῆς. Ὅταν μάλιστα ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου διαθέτει τὴ φυσικὴ ρωμαλεότητα, τὸν «τόνο» καί τὴν ὑγεία της, τὴ φυσικὴ τῆς εὐεξία καί τὸ σφρίγος της, δηλαδὴ τὴν εὐτονία, ὅπως τὴν περιγράφει παραστατικὰ ὁ Ευάγριος⁵, τότε ἡ τάση αὐτὴ γιὰ ἐπιστροφή στὸν Θεὸ ἀναδύεται ὡς τὸ κατ' ἐξοχίαν χαρακτηριστικὸ γνῶρισμα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως⁶.

2. Βλ. G. Cataldo, *ὁ.π.*, σ. 13: “Quando un uomo del nostro tempo, mosso da semplice curiosità, oppure desideroso di approfondire conoscenze di tipo speculativo, storico o teologico, si accosta ad un’esperienza come quella dei *Padri del deserto*, difficilmente si aspetta di trovare qualcosa che possa aiutarlo ad una migliore comprensione del presente o favorirlo in una più profonda conoscenza di sé”.

3. Βλ. *ὁ.π.*, σ. 14.

4. Πρβλ. *Confessiones*, 1, 1 (CSEL 33, 1) : “fecisti nos ad te et inquietum est cor nostrum, donec requiescat in te”. Τὴν περίφημη αὐτὴ ρήση τοῦ ἱεροῦ Αὐγουστίνου μνημονεύει στὴ συνάφεια τῶν σκέψεων του γιὰ τὸ νόημα τῆς μεταφυσικῆς νοσταλγίας ὁ Giovanni Cataldo, βλ. *ὁ.π.*, σ. 18, σμ. 8.

5. Βλ. G. Cataldo, *ὁ.π.*, σσ. 89, 107, 113. Τὴν εὐτονία διαφυλάσσει κατὰ τὴν εὐαγγελικὴ νηπτικὴ θεολογία ἢ προσευχή. Ἡ προσευχὴ πάντως ὀφείλει καί αὐτὴ νὰ χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν εὐτονία. Βλ. Ευάγριου Ποντικοῦ, *Περὶ προσευχῆς*, 9.

6. Βλ. *ὁ.π.*, σ. 18: “È questa tensione (*eutonia*) ciò che, accostandosi al Pontico, maggiormente si impone all’attenzione del lettore, per via del suo continuo e insistente

Πολύ εύστοχα ο Giovanni Cataldo παρατηρεί στην «Είσαγωγή» του βιβλίου του ότι η νοσταλγία του απολύτου, ή πνευματική αυτή πείνα και δίψα του Θεού, άφησε όρατά τὰ σημάδια της όχι μόνο στο συγγραφικό έργο αλλά και στην ανθρώπινη ζωή και περιπλάνηση του Εύαγρίου. Τὰ σχετικά με τον βίο του Εύαγρίου ο συγγραφέας τής μελέτης τὰ εκθέτει στο πρώτο κεφάλαιο, όπου μᾶς θυμίζει ότι στην *Λαυσαϊκή Ιστορία* του Παλλαδίου, μαθητῆ και φίλου του Εύαγρίου, περιλαμβάνονται τὰ λίγα αλλά πολύ σημαντικά που γνωρίζουμε για τὴν ζωή του μεγάλου ασκητικού συγγραφέα. Ὁ Εύαγριος γεννήθηκε στὰ Ἰβωρα του Πόντου, γύρω στο 345. Συνδέθηκε με μεγάλες πατερικές φυσιογνωμίες τῆς ἐποχῆς του: τὸν Μέγα Βασίλειο, ὁ ὁποῖος τὸν χειροθέτησε ἀναγνώστη, και τὸν Γρηγόριο Θεολόγο, ὁ ὁποῖος τὸν ἔκανε διάκονό του στην Κωνσταντινούπολη. Ὄταν ὁ Γρηγόριος κατὰ τὶς ἐργασίες τῆς Συνόδου τοῦ 381 (ἢ ὁποία ἔμεινε στην ἱστορία ὡς Β' Οἰκουμενική) ἄφησε τὸν ἀρχιεπισκοπικὸ θρόνο, ὁ Εύαγριος προσέφερε πολύτιμες ὑπηρεσίες στὸν νέο ἀρχιεπίσκοπο Κωνσταντινουπόλεως Νεκτάριο. Ἐκλυστικός ρήτορας ὁ Εύαγριος προσείλκυσε τὸ ἐνδιαφέρον παντρεμένης με ἀνώτερο ἀξιωματοῦχο γυναίκας και, προκειμένου νὰ ἀποφευχθεῖ τὸ σκάνδαλο, ἀναγκάζεται νὰ καταφύγει στὰ Ἱεροσόλυμα, πιθανὸν τὸ 382. Ἐκεῖ συναντᾷ και ἀποκτᾷ γνωριμία με τὸν Ρουφίνο και τὴ Ρωμαία πατρικία Μελανία, ἢ ὁποία εἶχε ἰδρύσει ἓνα ἀνδρικό και ἓνα γυναικεῖο μοναστήρι στο Ὅρος τῶν Ἐλαιῶν. Μετὰ ἀπὸ ἐξάμηνη ἀσθένεια και ἴσως τὴν προτροπὴ τῆς Μελανίας, ὁ Εύαγριος, φύση ἀνήσυχη, ἀναζητᾷ νέα προοπτικὴ ζωῆς στὴ γεμάτη ἐνθουσιώδεις ἀσκητὲς αἰγυπτιακὴ ἔρημο, πρῶτα για δύο χρόνια στὴ Νιτρία (383-385) και ἔπειτα στὰ Κελλία για πιὸ ἀυστηρὴ ἀσκηση. Γνώρισε ὅσιακὲς φυσιογνωμίες τῆς ἀσκητικῆς ζωῆς, τοὺς δύο Μακαρίους, καθὼς και τοὺς ὠριγενιστὲς Μακροὺς ἀδελφούς. Ἐπιδέξιος και περιζήτητος ἀντιγραφῆας χειρογράφων και ἀυστηρὸς ἀσκητῆς, ἄφησε ὁ Εύαγριος και δικό του πλούσιο νηπτικοασκητικὸ συγγραφικὸ ἔργο. Με ὕφος ἀποφθεγματικὸ εἰσάγει τὸ γραμματειακὸ

riemergere all'interno di tutte le problematiche da lui affrontate. Non c'è argomento o problema, infatti, che egli, per meglio spiegarlo, non colga sempre nel suo intimo rapporto con questa importante dimensione dell'animo umano. Si tratta di una fondamentale qualità inerente alla natura dell'uomo e che si manifesta come ansia o brama di compimento totale". Για τὸν Cataldo ἡ εὐτονία εἶναι ὁ πλέον καιρῖος νοηματικὸς ἄξονας τῆς εὐαγριανικῆς ἀνθρωπολογίας.

εἶδος τῶν *Κεφαλαίων* καὶ ἔτσι σὲ σύντομες καὶ περιεκτικὲς φράσεις ἀποτυπώνει προηγημένη ἀσκητικὴ ἐμπειρία. Ὁ Giovanni Cataldo δίνει στὸν ἀναγνώστη χρήσιμες πληροφορίες γιὰ τὰ ἔργα τοῦ Εὐαγρίου κατὰ τὴν ἀκόλουθη σειρὰ: *Πρακτικός, Γνωστικός, Γνωστικὰ Κεφάλαια, Περὶ προσευχῆς, Ἀντιδρόητικός, Περὶ τῶν ὀκτῶ πνευμάτων τῆς πονηρίας, Περὶ διαφόρων πονηρῶν λογισμῶν, Τῶν κατὰ μοναχῶν πραγμάτων τὰ αἴτια καὶ ἡ καθ' ἡσυχίαν τούτων παράθεσις, Πρὸς Εὐλόγιον, Περὶ τὰς ἀντιζύγους τῶν ἀρετῶν κακίας, Σκέμματα, Παραίνεσις πρὸς παρθένον, Πρὸς τοὺς ἐν κοινοβίοις (ἢ συνοδαίαις) μοναχοῦς, Σχόλια σὲ Σειρὲς ἐρμηνευτικὲς τῆς Ἁγίας Γραφῆς, καθὼς καὶ ἓνα corpus 67 Ἐπιστολῶν* (64 κατὰ τὸν Lorenzo Dattrino).

Τὸ ἐκτεταμένο αὐτὸ συγγραφικὸ ἔργο ἀντικατοπτρίζει τὴν πλούσια ἀσκητικὴ ἐμπειρία τοῦ αἰγυπτιακοῦ μοναχισμοῦ, ἀλλὰ παρουσιάζει καὶ ὀρισμένες ἀντιλήψεις, οἱ ὁποῖες προκάλεσαν ἔντονες συζητήσεις κατὰ τὴ διάρκεια ἤδη τῆς ζωῆς ἀλλὰ κυρίως μετὰ ἀπὸ τὸν θάνατο τοῦ Εὐαγρίου. Ὁ Giovanni Cataldo ἐπισημαίνει ὅτι ἡ σχέση τοῦ Εὐαγρίου μὲ τὸ μεγάλο ρεῦμα –ἢ μᾶλλον τὰ ρεύματα– τοῦ ὠριγενισμοῦ⁷ εἶναι ἓνα ἰδιαίτερα περίπλοκο ἱστοριοφιλολογικὸ πρόβλημα καὶ ὑποστηρίζει ὅτι ἡ Ε' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος τὸ 553 ἦταν ἐκεῖνη ποὺ προέβη στὴν καταδίκη μέρους τῆς εὐαγριανικῆς διδασκαλίας, δίχως ὥστόσο νὰ ἀναφέρει ὀνομαστικὰ τὸν Εὐάγριο⁸. Ἀκόμη καὶ σήμερα ὁ ἐρευνητικὸς κόσμος εἶναι διχασμένος στὸ περίπλοκο καὶ δυσχερὲς συναφὲς πρόβλημα τῆς ἀποτίμησης τῆς σημασίας τῶν μὴ παραδοσιακῶν ἀπόψεων τοῦ Εὐαγρίου. Ὁ A. Guillaumont ἐπισημαίνει τὴν παρουσίαν ἰδιότυπων μεταφυσικῶν ἀντιλήψεων στὰ περίφημα 600 *Γνωστικὰ Κεφάλαια*, ἐνῶ ὁ G. Bunge παρουσιάζει τὸν Εὐάγριο ὡς μία ἐλκυστικὴ μορφή τοῦ μοναχισμοῦ τῆς Ἀνατολῆς καὶ θεωρεῖ ὅτι ὁ βαθύτερος χαρακτήρας τῆς ἀσκητικῆς του θεολογίας παραμένει μέσα στὰ ὅρια τῆς ὀρθοδόξου Παραδόσεως. Ὁ συγγραφέας τῆς μελέτης Giovanni Cataldo

7. Βλ. G. Cataldo, *ὁ.π.*, σ. 47: “Il termine «origenismo», infatti, racchiude una tale eterogeneità di posizioni e di sfumature dottrinali, che forse sarebbe più corretto di parlare di «origenismi»”.

8. Δυστυχῶς δὲν σώθηκαν τὰ ἑλληνικὰ πρακτικὰ τῆς Συνόδου τοῦ 553. Τὰ λατινικὰ πρακτικὰ δὲν περιλαμβάνουν τὴν ὀνομαστικὴ καταδίκη τοῦ Εὐαγρίου. Γιὰ τὸ πολὺ δύσκολα ἐξιχνιάσιμο ἱστορικὸ πρόβλημα τῆς καταδίκης τοῦ Ὁριγένη καὶ τοῦ Εὐαγρίου, βλ. Β. Φειδᾶς, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία Α'*, Ἀθήνα 2015, σσ. 694-701, 716, 719-729.

ἔλαβε ὑπ' ὄψιν του τὰ πορίσματα τῆς ἔρευνας καὶ τῶν δύο τάσεων, ἀλλὰ συχνά, ὅπως ὑπογραμμίζει, νιώθει νὰ βρίσκεται πιὸ κοντὰ στὸ κλίμα τῆς εὐαισθησίας, μὲ τὴν ὁποία κυρίως ὁ Gabriel Bunge πλησίασε τὸν Εὐάγριο.

Στὸ δεύτερο κεφάλαιο τῆς μελέτης του ὁ συγγραφέας φωτίζει τὸ πλαίσιο καὶ τὶς προϋποθέσεις τῆς δράσης καὶ τῆς σκέψης τοῦ Εὐαγρίου. Ὁ μοναχισμὸς ποὺ συνάντησε ὁ Εὐάγριος στὴν αἰγυπτιακὴ ἔρημο ἐκφράζει μὲ συγκλονιστικὸ τρόπο τὴ νοσταλγία τοῦ ἀνθρώπου γιὰ τὸν Θεό, ἢ ὁποία βρίσκει στὸν ἔρωτα γιὰ τὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ τὸ πλήρες καὶ αὐθεντικὸ τῆς νόημα. Ἡ μίμηση τοῦ Χριστοῦ συνιστᾷ τὸ θεμελιῶδες χαρακτηριστικὸ τοῦ ἀρχαίου ἐκείνου μοναχισμοῦ, ὁ ὁποῖος μὲ τὸν ἔκτυπο καὶ ριζοσπαστικὸ του χριστοκεντρισμὸ διαφοροποιεῖται ἀπὸ ἀνάλογα ἀσκητικὰ φαινόμενα, ὅπως οἱ Ἑσσαῖοι, ἢ οἱ Θεραπευτὲς ποὺ περιγράφει ὁ ἀλεξανδρινὸς φιλόσοφος Φίλων. Ὁ ἀρχαῖος μοναχισμὸς μέσα ἀπὸ μία ποικιλία μορφῶν, ἀπὸ τὸν ἀπόλυτο ἀναχωρητισμὸ, τὸν ἡμιαναχωρητισμὸ τῶν λαυρῶν, ὡς τὸ κοινόβιο ποὺ ὀργάνωσε πρῶτος ὁ Παχώμιος, δὲν προϋποθέτει ἀποστροφὴ ἢ ἀδιαφορία γιὰ τὸν κόσμο, ἀλλὰ πόθο μίμησης τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ ὁποῖος θυσιάστηκε γιὰ τὸν κόσμο. Δὲν εἶναι δίχως λόγο ποὺ ἀκόμη καὶ σήμερα μπορούμε νὰ δοῦμε στὰ ἐρειπωμένα πιὰ Κελλία σταυροὺς ποὺ ἰχνογραφοῦσαν οἱ ἀρχαῖοι ἐκείνοι ἀσκητὲς τῆς Αἰγύπτου παντοῦ στοὺς τοίχους τῶν ἐρημητηρίων τους, ἐκφράζοντας ἀκριβῶς τὸν πόθο τους νὰ μιμηθοῦν τὸν σταυρωμένο Χριστό⁹. Ὁ κόσμος τοῦ ἀρχαίου μοναχισμοῦ, ὁ κόσμος ποὺ καθρεπτίζον τὰ κείμενα τοῦ Εὐαγρίου, πάλεται ἀπὸ τὴ λαχτάρα μίμησης τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Θεοῦ τῆς ἀγάπης καὶ τῆς θυσίας.

Σὲ ἰδιαίτερη παράγραφο ὁ Cataldo προβαίνει σὲ ἀναλυτικὴ διερεύνηση τοῦ ὠριγενιστικοῦ ζητήματος. Ἡ ἐπίδραση τοῦ Ὁριγένη ὑπῆρξε σημαντικὴ καὶ γιὰ τὸν ἀρχαῖο μοναχισμὸ τῆς Αἰγύπτου. Ἡ σύγχρονη ἔρευνα κινήθηκε στὴν κατεύθυνση ἐπισήμανσης τῆς ὠριγένειας ἐπιρροῆς ἀκόμη καὶ στὶς Ἐπιστολὲς τοῦ Ἀντωνίου, ἂν καὶ ὁ ἀπαίδευτος καὶ

9. Βλ. G. Cataldo, *ὁ.π.*, σ. 44: “gli anacoreti cristiani, invece, desideravano, prima di ogni cosa, imitare Gesù crocifisso: non è senza motivo che dipingessero croci ovunque sui muri dei loro eremitaggi, come si può ancora oggi vedere nelle rovine delle Celle”. Ὁ Cataldo δὲν ἐξετάζει ἐν προκειμένῳ τὴν ἐνδεχόμενη ἀποτροπαϊκὴ χρήση καὶ σημασία αὐτῆς τῆς ἰχνογράφησης.

κορυφαίος αναχωρητής Αντώνιος μόνο ξμμεσα θα μπορούσε ίσως να γνωρίζει κάτι από τη σκέψη του μεγάλου άλεξανδρινού θεολόγου. Φαίνεται ότι ο Ευάγριος βρήκε να υπάρχει ήδη πριν από τη δική του έλευση ένας πρώιμος ώριγενισμός στα Κελλία, τόν οποίο συσπείρωσε και όργάνωσε με τόν δικό του κύκλο λογίων άσκητών¹⁰. Είναι πραγματι ό Ώριγένης εκείνος στόν όποιο ανάγονται οί αντίληψεις του Ευαγρίου που προκάλεσαν τόσες αντιδράσεις και έριδες κυρίως μετά από τόν θάνατο του τελευταίου και επέφεραν τελικά τήν καταδίκη του ευαγριανικού ώριγενισμού στην Ε' Οικουμενική Σύνοδο. Στόν Ώριγένη συναντούμε σελίδες σπάνιας όμορφιάς αλλά και τολμηρές θεωρίες και ιδέες που είχαν μεγάλη απήχηση αλλά τελικά θεωρήθηκαν ξένες πρòς τήν Παράδοση: ή αίδια άλληλοδιαδοχή άμέτρητων κόσμων, ή πλατωνίζουσα δοξασία προϋπαρξης των ψυχών, ό θυλούμενος έγκλεισμός τους με τήν πτώση σε υλικά σώματα χάριν παιδαγωγικής τιμωρίας (διττή δημιουργία), ή άρνηση τής αιωνιότητας τής κολάσεως, γνωστή ως άποκατάσταση των πάντων. Στήν άρχή οί ψυχές ήταν για τόν άλεξανδρινό θεολόγο καθαροί, δηλαδή άσώματοι, νόες που δέν διαφύλαξαν τήν άρχική τους τελειότητα και καλλονή, αλλά από έγωιστική έπιθυμία αυτοπροσδιορισμού άρνήθηκαν τήν άγαπητική κοινωνία με τόν Θεό, ψυχράνθηκε ή άγάπη τους για τò ύψιστο Άγαθό –σχετική ή έτυμολόγηση τής λέξεως «ψυχή» από τò ρ. «ψυχώ» που σημαίνει «παγώνω»– και έτσι οί νόες έξέπεσαν. Ή δυνατότητα όμως έπιστροφής στόν Θεό έδράζεται στην έλευθερία τής θέλησης αλλά και στην όντολογική σχέση των λογικών όντων με τò υπαρκτικό άρχέτυπό τους, τόν θείο Λόγο. Πρόκειται για δυνατότητα άνοικτη άκόμη και στούς δαίμονες με τήν περίφημη ώριγένεια αντίληψη τής άποκαταστάσεως.

Ή έπιστροφή του ανθρώπου στόν Θεό άναδύεται στόν θεολογικό όρίζοντα του Ευαγρίου σαν δύσβατο μονοπάτι. Είναι ή άσκηση άκριβώς εκείνη που καθαίρει ως «μέθοδος πνευματική» τò παθητικό μέρος τής ψυχής¹¹, τò θυμοειδές και τò έπιθυμητικό, ώστε ό άνθρωπος να πορευθεί σε εκείνη τή διαδρομή που τόν όδηγεί και πάλι στην πηγή τής ύπαρξής του. Ή πρακτική άποτελεί τò πρώτο στάδιο τής πνευματικής πορείας

10. Βλ. ό.π., σσ. 48-49.

11. Βλ. Ευαγρίου Ποντικού, Πρακτικός, 78 (Sch 171, 666).

πρὸς τὴ γνῶση, τὴν πνευματικὴν κατάστασιν τοῦ γνωστικοῦ. Ἡ ζωὴ τοῦ πρακτικοῦ ὡς ἐφαρμογὴ τῶν εὐαγγελικῶν ἐντολῶν καὶ ἀναμέτρηση τοῦ ἀσκουμένου μὲ τὰ πάθη ὁδηγεῖ στὴν ἀπάθεια – ἔννοια-κλειδί στὴ νηπτικὴ θεολόγησιν τοῦ Εὐαγγερίου¹². Γιὰ τὸν Εὐάγγριο ἡ ἀπάθεια εἶναι τὸ «ἄνθος» τῆς πρακτικῆς ζωῆς¹³, ἐλευθερία ἀπὸ τὰ πάθη. Ἡ ἀπάθεια εἶναι χαρίτωσιν τοῦ νοῦ, ὁ ὁποῖος ἀποκτᾶ πρόσβασιν στὴν ἀληθῆ γνῶσιν τῶν ὄντων¹⁴. Ὁ νοῦς μὲ τὸν ἀπεγκλωβισμό του ἀπὸ τὰ πάθη ἀποβαίνει ἐποπτικὸς, γνωρίζει δηλαδὴ τοὺς λόγους τῶν δημιουργημάτων¹⁵ ποὺ τοῦ ἀποκαλύπτουν τὴν ἀγάπην τοῦ Ποιητῆ. Ἡ ἀπάθεια γιὰ τὴν ὁποία μᾶς μιλά ὁ Εὐάγγριος δὲν εἶναι αὐτοσκοπὸς, ὅπως ἦταν, μὲ ἄλλες βέβαια προϋποθέσεις, γιὰ τοὺς στωικούς. Ἡ ἀπάθεια τοῦ Εὐαγγερίου εἶναι ἓνας διάυλος ποὺ ὁδηγεῖ τὴν ἀνθρώπινη ψυχὴ στὴν ἀγάπην, τὸ γέννημα τῆς ἀπάθειας¹⁶. Ἐλεύθερος ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τὰ πάθη μπορεῖ νὰ ἀγαπᾷ, διότι μὲ τὴν ἀγάπην καὶ μόνο μὲ αὐτὴν ἐξομοιώνεται μὲ τὴν ἀρχετυπικὴ ἀλήθεια, τὸν Θεὸ ποὺ εἶναι ἀγάπην¹⁷. Εὐστοχα ὁ Cataldo ἐπισημαίνει ὅτι στὶς προϋποθέσεις τῆς εὐαγγελικῆς σκέψης φαίνεται νὰ περιλαμβάνεται ἡ παλαιὰ ἐκείνη ἀρχὴ τοῦ Ἀναξαγόρα, ὅτι μόνο τὸ ὅμοιο γνωρίζει τὸ ὅμοιο¹⁸. Ἐπειδὴ λοιπὸν ὁ Θεὸς εἶναι ἀγάπην, ἡ ἀγάπην, ὁ καρπὸς τῆς ἀπάθειας, ἀποτελεῖ τὴ θεμελιώδη προϋπόθεσιν τῆς γνῶσης τοῦ Θεοῦ. Γράφει ὁ Εὐάγγριος στὰ Σχόλια του στοὺς Ψαλμούς: «Διὰ τοῦ ὁμοίου τὸ ὅμοιον ἐπιγινώσκωμεν, καὶ διὰ τῆς ἀγάπης τὴν ἀγάπην»¹⁹.

12. Βλ. G. Cataldo, *ὁ.π.*, σσ. 65-71.

13. Βλ. Εὐαγγερίου Ποντικοῦ, *ὁ.π.*, 81 (Sch 171, 670).

14. Ἡ ἀληθὴς γνῶσιν τῶν ὄντων εἶναι ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Γιὰ τὴν εὐαγγελικὴν διάκρισιν τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ἀπὸ τὴ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, ἡ ὁποία εἶναι ἡ γνῶσιν τῆς Ἁγίας Τριάδας, βλ. G. Cataldo, *ὁ.π.*, σσ. 74-78.

15. Βλ. G. Cataldo, *ὁ.π.*, σσ. 76-77 (καὶ ἰδιαίτερα σημ. 82 γιὰ τὴν εὐαγγελικὴν διασύνδεσιν τοῦ θέματος τῆς θεογνωσίας καὶ τῆς γνῶσης τοῦ Χριστοῦ ὡς δημιουργοῦ Θεοῦ Λόγου μὲ τὸ θέμα τῆς γνῶσης τῶν λόγων ὡς ὄντολογικῶν θεμελιῶν τῶν κτιστῶν ὄντων). Γιὰ τὸν ρόλο τοῦ γνωστικοῦ ὡς παιδαγωγοῦ, ποὺ ὁδηγεῖ τὸν πρακτικὸ πρὸς τὴν γνῶσιν τῶν λόγων τῶν ὄντων, βλ. *ὁ.π.*, σσ. 140-144.

16. Βλ. Εὐαγγερίου Ποντικοῦ, *Πρακτικὸς*, Πρόλογος (Sch 171, 492): "...ἀπάθεια, ἧς ἔκγονον ἡ ἀγάπην...".

17. Α' Ἰω. 4, 8· 16.

18. Βλ. G. Cataldo, *ὁ.π.*, σ. 79.

19. Βλ. Εὐαγγερίου Ποντικοῦ, *Εἰς Ψαλμούς*, 17, 2 (PG 12, 1224d). Τὰ εὐαγγελικὰ Σχόλια στοὺς Ψαλμούς συγκαταλέγονται στὴ χειρόγραφη παράδοσιν μεταξὺ ἔργων

Τὸ αὐξημένο ἐνδιαφέρον τοῦ Εὐαγγρίου γιὰ τὴ γνώση προκάλεσε τὴν ὑποψία γιὰ ἐνδεχόμενη διείσδυση στὴ σκέψη του τῆς νοησιαρχίας τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, ἢ καὶ τοῦ φθίνοντος τότε γνωστικισμοῦ. Ὁ συγγραφέας τοῦ βιβλίου ἀναφέρει χαρακτηριστικά: «Ἡ γνώση ἢ αὐθεντικὰ χριστιανικὴ τοῦ Εὐαγγρίου δὲν εἶναι μέσον αὐτοσωτηρίας γιὰ ἕναν μικρὸ ἀριθμὸ μυημένων, ἀλλὰ ἐλεύθερο καὶ προσωπικὸ δῶρο τοῦ Θεοῦ σὲ ὅποιον ἔγινε ὁμοιος μὲ αὐτὸν ἀκολουθώντας τὸν Χριστό»²⁰. Ὁ Εὐάγγριος, ὅπως πρὶν ἀπὸ αὐτὸν ὁ Κλήμης Ἀλεξανδρέας, γράφει ὁ Cataldo, ἐνέταξε τὸν ὄρο «γνώσις» καὶ τὸν ὄρο «γνωστικός» σὲ ἕνα ὀρθόδοξο πλαίσιο νοηματοδότησης²¹. Ἡ γνώση τῶν ὄντων καὶ τοῦ Θεοῦ συνδέεται ἄρρηκτα στὴν εὐαγγελικὴ σύλληψη μὲ τὸ πολυσήμαντο θέμα τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ.

Ὁ συγγραφέας τοῦ βιβλίου παρουσιάζει στὸ πέμπτο κεφάλαιο τὸ βάθος καὶ εὖρος τοῦ ὄρου «εὐτονία». Ἄν καὶ ὁ ἴδιος ὄρος δὲν ἀπαντᾷ συχνὰ στὰ κείμενα τοῦ Εὐαγγρίου, ἐκφράζει ἕνα νόημα ποῦ ἀποτελεῖ κομβικὸ σημεῖο τῆς σκέψης του. Πρόκειται γιὰ τὴν ἔννοια ἐκεῖνη ποῦ διαπερνᾷ καὶ χαρακτηρίζει ὀλόκληρη τὴν ἀνθρωπολογικὴ του διδασκαλία²². Εἶναι κλειδὶ ἡ ἔννοια τῆς εὐτονίας γιὰ τὴν ἐρμηνεία τοῦ Εὐαγγρίου, τὴν ὁποία μᾶς προτείνει ὁ Giovanni Cataldo. Ἡ «εὐτονία» σημαίνει ἐκεῖνη τὴ ρώμη τῆς ψυχῆς, ἡ ὁποία ἀναδεικνύει ἀκριβῶς τὴ φυσικὴ τάση καὶ ροπὴ, μὲ τὴν ὁποία ὁ ἄνθρωπος προσανατολίζεται καὶ κατατείνει πρὸς τὸν Θεό. Θεμελιῶδες χαρακτηριστικὸ τῆς ἀνθρωπίνης φύσης ἡ εὐτονία συνιστᾷ τὴν ἔκφανση ὀλάκερου τοῦ δυναμισμοῦ ποῦ συγκλονίζει τὸν ἄνθρωπο ὡς νοσταλγία τοῦ Θεοῦ, ὡς πόθος ἐπιστροφῆς σὲ Ἐκεῖνον. Ἄν καὶ ὅλα τὰ πράγματα τοῦ κόσμου, ἀκόμη καὶ τὰ ὑλικά, συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος σὲ πείσμα τῆς ἀποστροφῆς πρὸς αὐτὸ

τοῦ Ὀριγένη.

20. G. Cataldo, *ὁ.π.*, σ. 83: “La gnosi autenticamente cristiana di Evagrio perciò non è un mezzo di autosalvezza per il piccolo numero di iniziati, ma libero e personale dono di Dio a colui che nella *sequela Christi* si è reso simile a lui”.

21. Βλ. *ὁ.π.*, σσ. 82-83 (καὶ σσμ. 104).

22. Βλ. *ὁ.π.*, σ. 89: “Se volessimo rintracciare il filo rosso che attraversa tutti gli scritti di Evagrio, il comune denominatore presente in ogni aspetto della sua antropologia, lo potremmo facilmente individuare in quel *vigore dell’anima*, in quell’*eutonia* – come egli la chiama – che caratterizza l’uomo e che costituisce il motore di tutto quanto il dinamismo umano. Si tratta di una sorta di *tensione naturale* che fa parte della costituzione stessa dell’uomo”.

ποῦ ἔτρεφε ὁ γνωστικισμός, εἶναι δημιουργήματα τῆς ἀγάπης τοῦ Ποιητῆ καὶ γι' αὐτὸ ὁμορφα καὶ καλά, τίποτε ἀπολύτως δὲν μπορεῖ νὰ κατασιγάσει τὴν πιὸ μύχια ἀνάγκη τῆς ὑπαρξῆς μας παρὰ μόνον ἢ ἐπιστροφή στὸν ἴδιο τὸν Θεό, γιατί σὲ Αὐτὸν μόνον στρέφεται ἡ νοσταλγία, δηλαδή ἢ πιὸ βαθειὰ καὶ ἀληθινὴ μας ἐπιθυμία. Ὅμως αὐτὴ ἢ ἐπιθυμία σημαίνει τὴν ἀνάγκη ἐγρήγορης²³ καὶ συνειδητῆς ἀνάληψης τῆς εὐθύνης ἑνὸς προσωπικοῦ ἀγῶνα. Ὁ ἄνθρωπος, ἀπομακρυσμένος ἀπὸ τὸ μόνον ἐφετὸ μὲ τὴν πτώση, θὰ πρέπει νὰ καλύψει τώρα μία μεγάλη ἀπόσταση ἀγωνιζόμενος μὲ τὰ ἀλλοτριωτικὰ πάθη τῆς κακίας. Πρόκειται γιὰ δραματικὴ σύγκρουση, γιὰ μία σφοδρὴ ἀντιπαράθεση ποῦ ὁ Εὐάγριος περιγράφει καὶ ἀποτυπώνει σὰν ναυμαχία: «*ναυμαχία παραπλήσιος ἡμῶν ἐστὶν ὁ βίος ἐπὶ τῆς γῆς*»²⁴. Τὰ πάθη ἀποσκοποῦν στὴν ἀμβλυνση τοῦ τόνου τῆς ψυχῆς καὶ τὸν ἐκφυλισμὸ τῆς εὐτονίας σὲ ἀτονία, ὥστε νὰ ψυχρανθεῖ ὁ πόθος τῆς νοσταλγούσας ψυχῆς καὶ νὰ ἐγκαταλείψει τὸ ταξίδι τῆς ἐπιστροφῆς. Ἡ χαλάρωση καὶ ἀδιαφορία αὐτῆ τῆς «*ἀτονίας*», δαιμονικῆς ἐμπνεύσεως πάθος, καλύπτεται ἀπὸ τὸ νοηματικὸ περιεχόμενον τοῦ εὐαγγελικοῦ ὄρου «*ἀκηδία*». Ἡ ἀκηδία βυθίζει τὴν ψυχὴ στὴ λήθη τῆς ἀλήθειας καὶ στὴν ὀλιγωρία. Ὁ Εὐάγριος ταυτίζει τὸ «*δαιμόνιον μεσημβρινόν*» τοῦ γνωστοῦ ψαλμικοῦ στίχου²⁵ μὲ τὸν δαίμονα τῆς ἀκηδίας, ποῦ ἰδιαίτερα τὶς ἀνυπόφορα θερμῆς ὥρες τοῦ μεσημεριοῦ ἐξαπολύει τὰ βέλη του κατὰ τῶν ἀσκητῶν στὴν ἔρημο²⁶. Γράφει ὁ Εὐάγριος: «*Ἀκηδία, φίλια ἀερική, βημάτων περι-αγωγός, φιλεργίας μίσος, ἡσυχίας μάχη, ψαλμωδίας ζάλη, εὐχῆς ὄκνος, ἀσκήσεως χαύνωσις, ἄωρος νυσταγμός, περιστρεφόμενος ὕπνος, μανίας βάρος, κέλλης μίσος, πόνων ἀντίπαλος...*»²⁷. Ἡ δαιμονικὴ αὐτὴ κατάσταση, ἢ ἀκηδία, προσπαθεῖ νὰ πείσει τὸν μοναχὸ νὰ ἐγκαταλείψει τὸν νηπτικὸ ἀγῶνα, τὴν ἀσκησὴ του, ἐμπνέοντας

23. Βλ. ὁ.π., σ. 90. Γιὰ τὸν Ὀριγένη ἡ πτώση τῶν ψυχῶν ὀφειλόταν στὴν ἔλλειψη ἀγάπης, ἐνῶ γιὰ τὸν Εὐάγριο στὴν ἀπουσία ἐγρήγορης ὡς ἀμέλεια καὶ ὀλιγωρία. Ἡ δικὴ του ὀπτικὴ στὴν προσέγγιση τοῦ θέματος τῆς πτώσεως προσιδιάζει στὴν ἀσκητικὴ πνευματικότητά του.

24. Εὐαγγελίου Ποντικοῦ, *Σχόλια εἰς τὰς Παροιμίας*, 24, 6 (Sch 340, 360).

25. *Ψαλμ.* 90, 6.

26. *Εἰς Ψαλμούς* (PG 12, 1552C): «*Τὸν μεσημβρινὸν δαίμονά φασιν εἶναι τὸν τῆς ἀκηδίας*».

27. *Περὶ τὰς ἀντιζύγους τῶν ἀρετῶν κακίας*, 4 (PG 79, 1144b-c).

ἀπέχθεια καὶ ἀποστροφή γιὰ τὴν «κέλλαν». Τὸ κελλὶ τοῦ μοναχοῦ, ὁ τόπος τοῦ πνευματικοῦ ἀγῶνα, εἶναι ἢ πολὺ συγκεκριμένη καὶ ἀπτή πραγματικότητα στὴν ὁποία ζεῖ ὁ ἀσκούμενος καὶ μέσα σὲ αὐτὴν καλεῖται νὰ ἀγωνισθεῖ γιὰ τὴν προσωπικὴ του συνάντηση μὲ τὸν Θεό. Ὁραῖα ὁ Bunge καὶ ὁ Cataldo ὑπογραμμίζουν ὅτι ἡ «κέλλα» εἶναι ἐπιδεκτικὴ ἐνός «συμβολικοῦ» νοήματος καὶ περιγράφει, γιὰ ἐμᾶς ποὺ δὲν εἴμαστε καθ' αὐτὸ ἀσκητές, μοναχοί, τὶς πολὺ συγκεκριμένες συνθήκες τῆς καθημερινότητάς μας, τὴν οἰκογένεια, τὸ ἐπάγγελμα, ποὺ παρὰ τὴ στενότητα καὶ τὸν κάπως περιοριστικὸ τους χαρακτήρα, εἶναι ὡστόσο ὁ εὐλογημένος ἐκεῖνος μικρὸς τόπος στὸν ὁποῖο μπορεῖ καὶ ὀφείλει νὰ εὐδοκιμήσει ὁ ἀγώνας γιὰ τὴν ἔνωσή μας μὲ τὸν ἀπέραντο Θεό²⁸.

Ἄν ὁ «ἀκηδιαστής» μοναχὸς εἶναι ὀκνηρὸς καὶ ἀπρόθυμος γιὰ τὴν προσευχή, δὲν παύει αὐτὴ νὰ ἀποτελεῖ τὸ κέντρο τῆς νηπτικῆς ζωῆς. Στὸ *Περὶ Προσευχῆς* σύγγραμμα, τὸ ὁποῖο, ὅπως καὶ ἄλλα ἔργα τοῦ Εὐαγρίου, σώθηκε μὲ τὸ ὄνομα τοῦ Νείλου Ἀγκυρανοῦ λόγω τῆς γνωστῆς συνοδικῆς καταδίκης εὐαγριανικῶν ἀπόψεων, ἡ προσευχὴ ὀρίζεται ἀπὸ τὸν Εὐάγριο ὡς «ὁμιλία» τοῦ νοῦ μὲ τὸν Θεό²⁹ καὶ προσγράφεται σὲ αὐτὴν ἀνατακτικὴ δύναμη, ἀφοῦ χαρακτηρίζεται ὡς «ἀνάβασις» πρὸς τὸν Θεό³⁰. Εὐστοχα ὁ Giovanni Cataldo ἐπισημαίνει ὅτι ὁ εὐαγριανικὸς ὀρισμὸς τῆς προσευχῆς ὡς «ὁμιλίας» τοῦ νοῦ μὲ τὸν Κύριο προϋποθέτει ὅτι ὁ Εὐάγριος ἀναγνωρίζει ἀκριβῶς στὴν προσευχὴ τὴν πιὸ μεγάλη δυνατότητα ποὺ δόθηκε στὸν ἄνθρωπο νὰ ἀνασυγκροτήσῃ τὴ διασπασμένη ἀπὸ τὴν πτώση φύση του καὶ νὰ ἐπανέλθῃ στὴν προπρωτικὴ ἐκείνη ἐνότητα καὶ κοινωνία μὲ τὸν Πλαστοουργό³¹. Μὲ τὴν προσευχὴ ὁ ἀσκούμενος ἀνάγεται στὴν ἀρχικὴ κατάστασι καὶ αὐθεντικότητι τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως καὶ πλησιάζει τὸν τόπο τῆς παρουσίας καὶ ἀποκαλυπτικῆς φανέρωσης τοῦ ἴδιου τοῦ Θεοῦ³². Ὁ προσευχόμενος γίνεται ἔτσι δοχεῖο τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ

28. Βλ. G. Bunge, *Акedia. La dottrina spirituale di Evagrio sull'accidia*, Scritti monastici, Praglia 1993, σ. 103· G. Cataldo, *ὁ.π.*, σσ. 135-140.

29. *Περὶ προσευχῆς*, 3 (PG 79, 1168): «Ἡ προσευχὴ, ὁμιλία ἐστὶ νοῦ πρὸς Θεόν». Τὰ 153 αὐτὰ κεφάλαια τοῦ Εὐαγρίου διασώθηκαν ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Νείλου Ἀγκυρανοῦ.

30. *Ὁ.π.*, 35 (PG 79, 1173): «Προσευχὴ ἐστὶν ἀνάβασις νοῦ πρὸς Θεόν».

31. Βλ. G. Cataldo, *ὁ.π.*, σ. 154.

32. Βλ. Εὐαγρίου Ποντικοῦ, *Σκέμματα*, 20. Πρβλ. G. Cataldo, *ὁ.π.*, σ. 153: «Se l'intelletto

ἐπαληθεύοντας τὸ βαθύτερο νόημα τῆς δημιουργίας μας ὡς προσώπων προορισμένων νὰ ὑπάρχουν μέσα ἀπὸ τὴ σχέση ἀγάπης. Τὸ ἀγαπητικὸ ἀνοιγμα στὸν ἄλλο, στὸ Ἐσύ, πραγματεύεται ὁ Εὐάγριος καὶ στὸ πολὺ ὠραῖο θέμα τῆς φιλίας³³. Ἡ πορεία τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεὸ δὲν εἶναι ποτὲ ἀτομοκεντρικὴ, ἐγκλωβισμένη στὰ ὄρια τοῦ ἐγώ. Ἡ παρίδευση καὶ τὸ κλείσιμο στὸν ἑαυτό μας, ἡ παθολογικὴ κατάσταση τῆς φιλαντίας³⁴, εἶναι ἄρνηση τῆς συσχέτισης μὲ ἄλλα πρόσωπα καὶ ἡ αἰτία τῆς ἀπομάκρυνσής μας ἀπὸ τὸν τριαδικὸ Θεό. Ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ ἀπελευθερώνει τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὴν ἐμπαθῆ αὐτὴ προσκόλληση στὸ ἐγώ του. «Χριστός ἐστὶν ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ φιλία», σημειώνει ἡ γραφίδα τοῦ Εὐαγρίου στὸ καταπληκτικὸ Σχόλιο 304 στίς *Παροιμίες*³⁵. Ὁ Χριστὸς ὡς ἀληθινὸ νόημα τῆς ἀγάπης, τῆς ἀγάπης ἐκείνης ποὺ ἀποκαλύφθηκε μέσα ἀπὸ τὸ μυστήριο τῆς Θουσίας τοῦ Σταυροῦ, εἶναι τὸ πρόσωπο ποὺ συνάπτει σὲ σχέση ἀληθινῆς καὶ οὐσιαστικῆς φιλίας ὅσους τὸν γνωρίζουν καὶ συνδέονται μαζί Του³⁶. Ἡ φιλία προσλαμβάνει στὴν εὐαγγελικὴ σκέψη τὸ βάθος ἐνὸς παλλόμενου χριστοκεντρισμοῦ. Μία τέτοια σχέση φιλίας καὶ προσωπικῆς γνωριμίας βίωσε καὶ ὁ συγγραφέας μας Giovanni Cataldo ἀνακαλύπτοντας στὸν Εὐάγριο ἕναν ἔμπιστο καὶ καλὸ φίλο, ἕναν συνοδοιπόρο, συνταξιδιώτη, σοφὸ ἀββᾶ καὶ ὁδηγὸ στὸ μονοπάτι τῆς δικῆς του ζωῆς καὶ περιπλάνησης μὲ πολιτικὸ ἀστέρα τὴν συνάντηση μὲ Ἐκεῖνον ποὺ εἶναι γιὰ ὅλους μας ἡ μοναδικὴ ἀλήθεια καὶ τὸ ἔσχατο νόημα τῆς ὑπαρξῆς μας. Μὲ ιδιαίτερη μάλιστα συγκίνηση ὁ Giovanni Cataldo, ὅταν ὀλοκλήρωνε τὴ μελέτη του, βρῆκε κοντὰ στὴν ιδιαίτερη πατρίδα του κοντὰ στὸ Μπάρι, στὴν περιοχὴ τοῦ Salento, στὸ ἀββαεῖο τοῦ Ἁγίου Μαύρου, μία βυζαντινὴ ἐκκλησοῦλα, καὶ πρόσεξε στὴ νωπογραφία τοῦ Ἁγίου Ἰωαννικίου, μία φράση μὲσα

è destinato ad essere la «dimora di Dio», il luogo della presenza e dello splendore glorioso della Santa Trinità, la preghiera rappresenta il divampare della gloria di Dio nell'uomo e, in quanto tale, non può essere esito di sforzo o di tentativo umano, ma puro e insperato dono di grazia, libera automanifestazione di Dio”.

33. Βλ. G. Cataldo, *ὁ.π.*, σσ. 144-149.

34. Βλ. *ὁ.π.*, σ. 144, ὅπου ἡ φιλαντία περιγράφεται ὡς κάτι ποὺ ὁ μοναχὸς τὸ ξεπερνᾷ ὅταν ἀφοσιώνεται στὴν καθοδήγηση τοῦ πνευματικοῦ του πατέρα, τοῦ ἀββᾶ.

35. Βλ. Εὐαγρίου Ποντικιοῦ, *Σχόλια εἰς τὰς Παροιμίας*, 25, 10a (Sch 340, 396).

36. Βλ. G. Cataldo, *ὁ.π.*, σ. 146: “La morte di Cristo ci ha legati insieme e ha stabilito un nuovo rapporto tra gli uomini”.

στὸ ζωγραφισμένο εἰλητάριο³⁷ ποὺ κρατᾶ ὁ Ἅγιος – μία φράση ποὺ πρῶτος ὁ Giovanni Cataldo διάβασε σωστὰ³⁸ καὶ ἀπέδωσε στὴ γραφίδα τοῦ ἀγαπημένου του φίλου καὶ ἀββᾶ Εὐαγρίου: «Ἀκτῆμων μοναχὸς ἀετὸς ὑψιπέτης»³⁹. Ὁ μοναχὸς ποὺ ζεῖ μὲ ἀκτημοσύνη εἶναι ἀετὸς ποὺ πετᾶ ψηλὰ στὰ οὐράνια πλάτη!

SOMMARIO

Il carattere della vita ascetica nell'antropologia di Evagrio Pontico

Georgios Stavropoulos-Giouspasoglou, *professore assistente*
Università nazionale capodistriana di Atene, Grecia

Il contributo dell'approccio antropologico di Giovanni Cataldo alla teologia mistica di Evagrio Pontico rimane originale. Si tratta del suo studio intitolato *Vita come tensione nell'antropologia di Evagrio Pontico*. Secondo Cataldo se volessimo rintracciare il filo rosso che attraversa tutti gli scritti di Evagrio, il comune denominatore presente in ogni aspetto della sua antropologia, lo potremmo facilmente individuare in quel vigore dell'anima, in quell'*eutonia* che caratterizza l'uomo e che costituisce il motore di tutto quanto il dinamismo umano. L'*eutonia* si rivela anche nell'*apatheia* e significa una sorta di tensione naturale che fa parte della costituzione stessa dell'uomo. Il termine *eutonia* descrive la condizione dell'*homo viator*, il desiderio profondamente umano di compimento totale, lo struggimento per la conoscenza di Dio come fine ultimo della nostra vita umana. Questo struggimento per un incontro con il Dio-persona si può scoprire nello stesso Evagrio come discreto monaco e come scrittore e maestro influente della vita ascetica.

37. Βλ. ὁ.π., σσ. 188-189, ὅπου φωτογραφίες τοῦ Ἁγίου Ἰωαννικίου καὶ τοῦ εἰληταρίου.

38. Βλ. ὁ.π., σ. 190, ὅπου ἀναφορὰ γιὰ τὴν παλαιότερη παρανόηση ὅτι πρόκειται γιὰ κάποιον μοναχὸ ποὺ λεγόταν «Ἀκτίμων» (sic).

39. Βλ. Εὐαγρίου Ποντικοῦ, *Περὶ τῶν ὀκτώ πνευμάτων τῆς πονηρίας*, 7 (PG 79, 1152C).

